

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК 94(477)

DOI 10.32461/2409-9805.1.2023.276762

Цитування:

Січкаренко Г. Г. Особливості мовної політики в радянській Україні: соціокомунікаційний аспект (1960–1980-ті рр.). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 1. С. 35–40.

Sichkarenko H. (2023). Features of Language Policy in Soviet Ukraine: Socio-communicational Aspect (1960s–1980s). *Library Science. Record Studies. Informology*, 1, 35–40 [in Ukrainian].

Січкаренко Галина Геннадіївна,

доктор історичних наук, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Державного університету телекомунікацій
<https://orcid.org/0000-0003-3292-4681>
gsich54@gmail.com

**ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ:
СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ (1960–1980-ті рр.)**

Мета статті полягає в розгляді дискусійних аспектів мовної політики в радянській Україні в 1960–1980-х роках через призму соціокомунікаційного підходу. **Методологія дослідження** ґрунтується на застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема: періодизації, історико-порівняльного, типологічного, статистичного тощо, а також на поєднанні принципів наукової об'єктивності та системності. **Наукова новизна.** У статті уточнено особливості та зміст етапів мовної політики в 1960–1980-х роках у радянській Україні. Окремо, на основі архівних документів, показано, що в другій половині 1980-х років під впливом процесів «перебудови» та виступів української громадськості національно-мовна політика в республіки змінювалась у бік поширення застосування української мови в соціальному комунікаційному просторі, що зумовило ухвалення Закону «Про мови в Українській РСР» у 1989 році. **Висновки.** У статті показано, що мовна політика в УРСР у 1960–1980-х роках мала децю неоднозначний характер, що визначалось ідеологічною лінією ЦК КППС. Так, у 1960-х роках відбувся відхід від деспотичної політики сталінського періоду і настало десятиліття хрущовської відлиги. Упродовж 1970-х – першої половини 1980-х років з новою силою розгорнулися антиукраїнські заходи на ґрунті русифікації. Російська мова стала для більшості міського населення, за винятком західних регіонів, мовою повсякденного спілкування. З другої половини 1980-х років, під час розгортання політики «перебудови» та активних виступів громадськості, на тлі процесів гласності, певної демократизації та економічної реформи поширилося використання української мови в державних установах. 1989 року був ухвалений Закон «Про мови в Українській РСР», який був чинним до 2012 року. Подальшого дослідження потребують чинники поширення російської мови в різних регіонах УРСР, мотивація населення щодо сприйняття цього процесу.

Ключові слова: українська мова; мовна політика; русифікація; УРСР; радянська влада.

Sichkarenko Halyna,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Department of Document Science and Information Activity,
State University of Telecommunications

**FEATURES OF LANGUAGE POLICY IN SOVIET UKRAINE:
SOCIO-COMMUNICATIONAL ASPECT (1960s–1980s)**

The purpose of the article is to examine the controversial aspects of language policy in Soviet Ukraine in the 1960s–1980s through the prism of the socio-communicational approach. **The research methodology** is based on the use of general scientific and special methods of cognition, in particular, periodisation, historical and comparative, typological, statistical methods, as well as a combination of the principles of scientific

objectivity and systematicity. Scientific novelty. The article clarifies the features and content of the stages of language policy in the 1960s-1980s in Soviet Ukraine. Separately, on the basis of archival documents, it has been shown that in the second half of the 1980s, under the influence of the processes of "perestroika" and the speeches of the Ukrainian public, the national language policy in the republic changed towards the spread of the use of the Ukrainian language in social communication space, which led to the adoption of the Law "On Languages in the Ukrainian SSR" in 1989. Conclusions. The article shows that the language policy in the Ukrainian SSR in the 1960s-1980s was somewhat ambiguous, which was determined by the ideological line of the CPSU Central Committee. Thus, in the 1960s, there was a departure from the despotic policy of the Stalinist period and a decade of Khrushchev's thaw. During the 1970s and first half of the 1980s, anti-Ukrainian measures based on Russification were launched with renewed vigour. Russian became the language of everyday communication for the majority of the urban population, with the exception of the western regions. From the second half of the 1980s, during the unfolding of the policy of "perestroika" and active public protests against the background of glasnost, certain democratisation and economic reform, the use of the Ukrainian language in state institutions became widespread. In 1989, the Law "On Languages in the Ukrainian SSR" was adopted and remained in force until 2012. Further research is needed into the factors of the spread of the Russian language in different regions of the Ukrainian SSR, as well as the motivation of the population to perceive this process.

Key words: *Ukrainian language; language policy; Russification; Ukrainian SSR; Soviet power.*

Актуальність теми дослідження. Питання української мови як засобу комунікації сьогодні під час російської воєнної агресії в Україні набуває життєвого значення. Ворог виправдовував свої дії начебто захистом російськомовного населення і надією на його підтримку. Сподівання не справдилися. Непроста мовна ситуація сформувалася в Україні історично. Серед науковців ще тривають дискусії із цього питання. Тому прискіпливий розгляд історичних процесів формування білінгвізму в Україні є нагальною потребою. Це має не лише науковий, але й практичний інтерес.

Аналіз досліджень і публікацій. Мовна політика в радянській Україні в 1960–1980-х роках викликає постійний інтерес у сучасних дослідників. Об'єднує їх розгляд важливих аспектів політики русифікації через переслідування, заборони, поширення вивчення російської мови в освітніх закладах, зниження кількості українськомовних публікацій, шкіл, викладання у ЗВО, захист дисертацій лише українською тощо, про що пишуть В. Малоткіна [5], Л. Масенко [13], І. Міронова [4], С. Набока [6], О. Нікілев [7], Н. Новородовська [8], М. Ярмоленко [17], І. Чеснічко [18], Ц. Федінець [18] та ін. Аналіз джерел у доробках переважно закінчується початком 1980-х років. Мовну політику 1960–1980-х років загалом розглядають як безперервний процес русифікації, її динаміку та особливості під час «перебудови», напередодні проголошення незалежності не вивчали. Отже, проблема потребує більш цілісного додаткового наукового дослідження.

Метою статті є розгляд дискусійних аспектів мовної політики в УРСР у 1960–1980-х роках через призму соціокомунікаційного підходу. Основну увагу приділено динаміці мовно-культурної комунікації під час «перебудови».

Виклад основного матеріалу. Період з 1960-х

років асоціюється в історії радянської України з початком десятиліття мовно-культурного ренесансу, що пов'язано з хрущовською відлигою. З'явилась плеяда «шістдесятників», які налагодили комунікацію з поколінням письменників Розстріляного відродження, з тими діячами, яким вдалося вижити в сталінських концтаборах. Навколо них гуртувалася свідомо молодь. Прикладом тому є критичне обговорення стану української мови на конференції в Київському університеті 1963 року, виступи Б. Антоненка-Давидовича, І. Дзюби з приводу русифікації. Стали публікувати фундаментальні праці з української мови, літератури, історії, а також словники, Українську радянську енциклопедію тощо. Б. Антоненко-Давидович вказував на значний кількісний і якісний поступ уперед, що був зроблений на шляху поширення української мовної комунікації за ці роки хоч би в словниковому ділі [13].

Водночас процеси певної лібералізації суспільства в період хрущовської відлиги не похитнули базових засад радянської мовно-культурної політики, де основною метою була визначена русифікація населення республік. У 1960-х роках російська мова вже не обмежувалася роллю засобу міжнаціонального спілкування, а була проголошена другою рідною мовою неросійських народів СРСР. Відбувалось зменшення українськомовних видань.

Для обґрунтування використання російської мови як комунікаційного засобу міжнаціонального спілкування упродовж другої половини 1960-х – першої половини 1980-х років вийшла низка праць ідеологічного характеру радянських науковців. Словниковий запас української мови часто замінювали російськомовним варіантом. Співробітники Інституту мовознавства АН УРСР та Інституту мовознавства СРСР прагнули довести потужність впливу російської мови на розвиток української. Відповідно до рішень ЦК КПРС та ЦК

КП(б)У радянські мовознавці намагалися сформулювати фундаментальні теоретичні положення про діалектичну єдність мовного простору СРСР.

У травні 1972 року П. Шелеста на посту першого секретаря ЦК Компартії України замінив В. Щербицький, який оцінював добу свого попередника як період «помітного поживлення націоналістичних елементів, інспірованого зарубіжними антирадянськими центрами». У період правління В. Щербицького (1972–1988) було впроваджено російську мову в практику офіційного спілкування партійної та адміністративної верхівки УРСР, що значно зменшило комунікативний потенціал української мови та її затребуваність у республіці. Як і в 1965 році, було продовжено жорсткий тиск, репресії проти української інтелігенції, чиновників, чия діяльність не відповідала ідеологічним критеріям мовної політики [12, 63].

Упродовж 1970-х років радянська влада розгорнула антиукраїнські заходи на основі процесу русифікації з новою силою. Найбільше вони відображались у науково-освітній сфері, цьому сприяла директива Міністерства освіти УРСР «Про удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки» (11.11.1978). Зокрема відбувся масовий перехід шкіл та ЗВО на викладання російською мовою, що зумовило зменшення кількості учнів, які вивчали українську до 49% [1]. У художній та науковій літературі, періодичних виданнях, театрі та кіноіндустрії переважала російська мова. Зокрема, кінострічки на 99% були російськими. Україномовних книг у 1970-ті роки було лише 38%, у 1980-ті – 21%; газет – з 80,9% стало 70,3% [1].

У 1970-х – першій половині 1980-х років русифікація всіх сфер життя: освіти, науки, виробництва, засобів масової інформації, культури, у побуті – відзначалась особливою інтенсивністю. 1978 року вийшла Постанова ЦК КПРС про посилення вивчення і викладання російської мови та літератури, 1983-го – Постанова про посилене вивчення російської мови, поділ класів в українських школах на дві групи та підвищення заробітної плати вчителям російської мови на 15%. У системі Академії наук було розширено опрацювання спеціальних програм з теми «Роль російської мови як засобу міжнаціонального спілкування». Відбувалась серйозна деформація українського комунікативного простору.

Період другої половини 1980-х років, пов'язаний з «перебудовою», більшість дослідників при аналізі мовної політики в УРСР не виділяє і за інерцією розглядає як продовження політики 1960-х – першої половини 1980-х років. Так, Н. Новодворська зазначає, що «станом на початок 1990-х років в Україні були відсутні всі передумови для

розвитку української мови як державної, що своєю чергою спричиняло низку інших проблем у сфері освіти, науки, культури та національної безпеки» [8, 33]. Л. Масенко пише, що «в останнє десятиліття існування Радянського Союзу українські русисти вже могли звітувати партійному керівництву про успішне виконання всіх трьох настановчих завдань мовної політики, спланованої Москвою для УРСР ще на початку 30-х років», а саме необмеженого впливу російської мови на українську і трактування відповідних процесів як «благодетельних» для української [13]. Вважаємо це не зовсім правильним і тому зупинимось на ньому періоді. Докладніше це ми розглянули в роботі [11].

Протягом 1985–1987 років в Україні були відсутні значні політичні сили, подібні «народним фронтам» у Прибалтиці. УРСР довго залишалася справжнім «заповідником застою». 1987 року в школах республіки українською мовою навчалася менш ніж половина учнів. На 1988–1989 навчальний рік не залишилося жодної української школи в Донецьку, Луганську, Миколаєві, Одесі, Харкові, Чернігові. За показниками Мінвузу України, 1989 року кількість студентів, які навчалися українською мовою, становила 7,8%, українською і російською – 15,9%, російською – 76,3%. Частка дисциплін, які викладали в ЗВО українською мовою, становила 11,3%. На вступних іспитах твір українською мовою писали лише 24% абітурієнтів [10, 20]. Випуск навчальної літератури 1989 року українською мовою за назвами становив у провідному видавництві «Вища школа» – 12 (проти 118 російською) [11, 69].

Поширювати українську мову в закладах освіти заважали не лише політика центральної влади, але й лояльність до неї керівництва республіки. Наприклад, звернемось до листа за підписом першого заступника міністра вищої і середньої освіти УРСР Л. Канищенка до ЦК Компартії України від 31.04.1987 «Про зауваження до проекту постанови ЦК Компартії України «Про заходи щодо практичного впровадження вказівок ЦК КПРС з питання удосконалення національних відносин». У листі визнавали, що заходи із забезпечення принципу двомовності в освітніх закладах потребують розширення практики викладання та спілкування українською мовою. Але міністерство вважає не потрібним і не обґрунтованим включити викладання української мови в мережу годин ЗВО на факультативне навчання, що було кваліфіковане як «українське ускладнене внаслідок перевантаження навчальних планів» [14]. Отже, профільне міністерство не поспішало скористатись можливістю для популяризації української мови.

Поширювати мовну комунікацію заважав також неактуальний, нецікавий зміст багатьох публікацій, що виходили українською. Проілюструємо це на аналізі стану молодіжної інформаційно-пропагандистської преси в 1986–1988 роках, що провів відділ соціології засобів масової інформації і громадської думки Інституту філософії АН УРСР. За результатами їх опитування, центральну газету «Комсомольську правду» регулярно читали 76,8% українських респондентів, республіканську «Комсомольський прапор» – 10,5% [3, 82]. Республіканська преса, як зазначено в дослідженні, була не достатньо оперативною, цікавою та прихильна до відпрацьованих раніше обсягів і змісту інформування. Матеріали культурно-історичного, правового, наукового плану використовували тільки в 15% проблемних ситуацій (у центральній пресі удвічі більше). Там, де необхідні посилання на точні історичні факти, статтю закону чи досягнення науки, як аргумент застосовували стереотипи повсякденної свідомості. Молоді пропонували теми, які їм не цікаві, і навпаки, читацький попит на конкретну інформацію не задовольняли. Коефіцієнт, що фіксує близькість тематичної моделі «Комсомольської правди» інформаційним запитам молоді – плюс 0,107, «Комсомольський прапор» – мінус 0,164. Наприклад, проблеми поширення прав людини і вдосконалення законодавства посідали друге місце за шкалою інтересу молоді та 17-е – за шкалою уваги як центральної, так і республіканської газет. Відповідно, тема «просування молоді по службі» – 4-е місце за шкалою інтересу аудиторії та 15-е за частотою згадувань у центральній і 29-е – у республіканській пресі [3, 82].

Після Чорнобильської катастрофи 26 квітня 1986 року свідомі українці стали наполегливіше ставити питання про «мовний Чорнобиль» – русифікацію. Це змусило керівництво Компартії України в липні 1987 року поставити на політбюро ЦК КПУ

питання «Про посилення інтернаціонального й патріотичного виховання населення». Зокрема, було визнано, що громадськість має підстави виступати на захист української мови. У постанові відзначили низький рівень мовної культури багатьох теле- й радіопрограм, газет і журналів [2].

У грудні 1988 року Політбюро ЦК Компартії України розглянуло мовне питання. Було визнано, що відсутні належні умови для оволодіння українською мовою громадянами республіки, не набуло пріоритетного значення цілісне вивчення української культури, було схвалено план розширення сфери функціонування української мови й на пропозицію українських письменників створено товариства шанувальників рідної мови. У деяких ЗВО почали працювати курси української мови для викладачів і студентів. Більшість викладачів поступово стали переходити на українську мову викладання. Це відбувалося досить складно як для викладачів, так і для студентів: була відсутня відповідна наукова та навчально-методична література українською мовою, відпрацьований категоріальний апарат тощо. Мінвуз України перейшов на ведення справ українською мовою тільки з квітня 1989 року. До цього часу документи складали російською мовою [15].

З 1988–1989 навчального року в закладах вищої освіти почали діяти факультативи та курси для охочих оволодіти українською мовою або вдосконалити її. У львівських ЗВО викладання здійснювали українською мовою [16]. Проте населення України, особливо в східних регіонах, досить неоднозначно ставилось у той час до мови викладання в ЗВО та технікумах. За результатами загальноукраїнського опитування, що у вересні 1990 року проводило Центрально-Українське відділення Загальносоюзного центру дослідження громадської думки, позитивно до ідеї викладання українською мовою ставились 40% опитаних, негативно – 42%, байдуже – 18% (табл. 1) [9, 45].

Таблиця 1

Ставлення населення до питання про мову навчання в системі вищої і середньої спеціальної освіти
(у % щодо опитаних)

Освіта	Ставлення до української мови як мови викладання		
	позитивне	байдуже	негативне
Вища, н / вища	35	16	49
Середня спеціальна та професійно-технічна	40	15	45
Середня загальна	49	28	23
9 класів і менше	47	25	28
Загалом по масиву	40	18	42

Найбільш вагомим фактором, що впливав на ставлення респондентів до мови викладання, виявився їх рівень освіти. Серед людей з вищою освітою більшість негативно ставилась до переходу на викладання українською мовою, тоді як ті, хто мав середню освіту, відстоювали цю ідею.

63% опитаних вважали, що наукову літературу потрібно видавати тією мовою, яку обирає автор, 13% – тільки українською (серед них 6% з вищою освітою, 14% – із середньою спеціальною та ПТУ, 19% – із середньою загальною і 31% – з неповною середньою) [9, 45].

У жовтні 1989 року Верховна Рада УРСР ухвалила Закон «Про мови». Цим документом закріплювався державний статус української мови і створювалися умови для розширення її функціонування. Відповідно до Закону впродовж п'яти років українська мова мала замінити російську в діяльності державних установ. Однак реальний механізм контролю за його виконанням не був передбачений, як і відповідні витрати з бюджету. Це значно сповільнило застосування Закону. Проте була закладена нормативно-правова база розв'язання мовних питань у всіх сферах суспільного життя. Закон «Про мови в Українській РСР» 1989 року був чинним в Україні до 2012 року.

Наукова новизна. Уточнено зміст етапів мовної політики у 1960-х – 1980-х роках у радянській Україні. На основі архівних документів показано, що в другій половині 1980-х років під впливом процесів «перебудови» та виступів української громадськості політика змінювалась у бік поширення застосування української мови в комунікаційному просторі, що зумовило ухвалення Закону «Про мови в Українській РСР» 1989 року.

Висновки. Мовна політика в УРСР у 1960–

1980-х роках мала доволі неоднозначний характер, що цілком визначалось ідеологічною лінією ЦК КПРС. З одного боку, у 1960-х роках відбувся відхід від деспотичної політики сталінського періоду й настало десятиліття хрущовської відлиги. Упродовж 1970-х – першої половини 1980-х років з новою силою розгорнулися антиукраїнські заходи на ґрунті русифікації. Російська мова стала для більшості міського населення, за винятком західних регіонів, мовою повсякденного спілкування. З другої половини 1980-х років під час розгортання процесу «перебудови» та активних виступів громадськості починалася політика гласності, демократизації, економічної реформи, поширилося використання української мови в державних установах. 1989 року ухвалено Закон «Про мови в Українській РСР», який був чинним до 2012 року. З нашого погляду, подальшого дослідження потребують соціально-політичні, економічні, культурні чинники поширення російської мови в різних регіонах УРСР і мотивація населення щодо сприйняття цього процесу. Це буде сприяти підвищенню комунікативного потенціалу української мови та її затребуваності.

Список використаних джерел

1. Активна русифікація почалася в період застою. *Gazeta.ua*. 11.11.2017. URL: https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_aktivna-rusifikaciya-pochalasya-v-period-zastoju/803105 (дата звернення: 14.01.2023).
2. Боротьба проти русифікації почалась, 1987 р. URL: <https://tipa-bandera.livejournal.com/240519.html> (дата звернення: 15.01.2023).
3. Костенко Н. В. Молодіжна печать: інтереси і цінності. *Філософська і соціологічна думка*. 1990. № 1. С. 85–87.
4. Міронова І. С. Національне питання в УРСР (1920-ті – 1980-ті рр.): проблеми та шляхи вирішення. *Історичний архів: наукові студії*. Миколаїв, 2016. Вип. 17. С. 63–69.
5. Молоткіна В. Особливості мовної політики радянської влади в Україні: соціокультурний аспект. *Соціум. Документ. Комунікації*. 2022. № 15. С. 82–105.
6. Набока С. Суспільно-політичний розвиток України в 1964–1984 рр. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. Київ, 2012. Вип. 112. С. 34–36.
7. Нікілев О. Україна у контексті мовної політики держави середини 1940-х – кінця 1980-х рр. (на прикладі Дніпропетровщини). *Грані*. Т. 24. № 1. 2021. С. 6–64.
8. Новородовська Н. О. Вплив радянської політики русифікації на соціокультурний та мовний простір УРСР у 1964–1985 рр. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 30–35.
9. Паніна Н. В. Проблема двомовності: міжособисте та соціальне спілкування. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 3. С. 43–47.
10. Про стан та чергові завдання впровадження Закону України «Про мови в Українській РСР» у системі Мінвузу України. Київ, 1991. 179 с.
11. Січкаренко Г. Г. Історичний досвід перебудови вищої освіти в Україні (1985–2005 рр.): монографія. Ніжин: Вид. Лисенко М. М., 2014. 360 с.
12. Сушко Р., Левицький М. Хроніка нищення української мови: від доби Романових до сьогодення. 4-те вид., вип. і допов. Київ: Таля, 2012. 81 с.
13. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / за ред. Л. Масенко. Київ: Києво-Могилянська академія, 2005. 399 с. URL: <https://cutt.ly/u8allKU> (дата звернення: 15.01.2023).

14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 4621. Оп. 13. Спр. 8320. Арк. 2.
15. ЦДАВОУ. Ф. 4621. Оп. 13. Спр. 8597. Арк. 17.
16. ЦДАВОУ. Ф. 4621. Оп. 13. Спр. 8589. Арк. 81.
17. Ярмоленко М. І. Мовна політика в УРСР у 40–80-х роках ХХ століття. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 3. С. 365–377.
18. Csernicsko I., Fedinec Cs. Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*. 2016. № 23. Pp. 560–582.

References

1. Active Russification began during the period of stagnation (11.11.2017). *Gazeta.ua*. Retrieved from: https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_aktivna-rusifikaciya-pochalasya-v-period-zastoyu/803105 [in Ukrainian].
2. The struggle against Russification began in 1987. Retrieved from: <https://tipa-bandera.livejournal.com/240519.html> [in Ukrainian].
3. Kostenko, N. V. (1990). Youth press: interests and values. *Filosofska i sotsiolohichna dumka*, 1, 85–87 [in Ukrainian].
4. Mironova, I. S. (2016). The National Question in the Ukrainian SSR (1920s – 1980s): Problems and Solutions. *Historical Archive: research papers*. Mykolaiv, 17, 63–69 [in Ukrainian].
5. Molotkina, V. (2022). Peculiarities of the language policy of the Soviet government in Ukraine: the socio-cultural aspect. *Socium. Document. Communication*, 15, 82–105 [in Ukrainian].
6. Naboka, S. (2012). Socio-Political Development of Ukraine in 1964–1984. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 12, 34–36 [in Ukrainian].
7. Nikiliev, O. (2021). Ukraine in the Context of the Language Policy of the State in the Mid-1940s – Late 1980s (on the Example of Dnipropetrovs'k Region). *Hrani*, 24, 1, 6–64 [in Ukrainian].
8. Novorodovska, N. O. (2018). The Impact of Soviet Russification Policy on the Socio-Cultural and Linguistic Space of the Ukrainian SSR in 1964–1985. *Molodyi vchenyi*, 11, 30–35 [in Ukrainian].
9. Panina, N. V. (1991). The problem of bilingualism: interpersonal and social communication. *Filosofska i sotsiolohichna dumka*, 3, 43–47 [in Ukrainian].
10. On the Status and Next Tasks of Implementing the Law of Ukraine «On Languages in the Ukrainian SSR» in the System of the Ministry of Higher Education of Ukraine (1991). Kyiv, 179 s. [in Ukrainian].
11. Sichkarenko, H. H. (2014). Historical overview of the development of higher education in Ukraine (1985-2005): monograph. Nizhyn: Vyd. Lysenko M.M., 360 [in Ukrainian].
12. Sushko, R., Levytskyi, M. (2012). *The Chronicle of the Destruction of the Ukrainian Language: From the Romanov Era to the Present*. 4-te vyd., vyp. i dopov. Kyiv: Talia, 81 [in Ukrainian].
13. Masenko, L. (eds.). (2005). *The Ukrainian Language in the Twentieth Century: The History of Linguistic Violence. Documents and materials*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akad. Retrieved from: <https://cutt.ly/u8allKU> [in Ukrainian].
14. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TSDAVO of Ukraine). F. 4621. Op. 13. Spr. 8320, 2 [in Ukrainian].
15. TSDAVO of Ukraine. F. 4621. Op. 13. Spr. 8597, 17 [in Ukrainian].
16. TSDAVO of Ukraine. F. 4621. Op. 13. Spr. 8589, 81 [in Ukrainian].
17. Iarmolenko, M. I. (2013). Language Policy in the Ukrainian SSR in the 40s and 80s of the Twentieth Century. *National Academy of Sciences of Ukraine. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 3, 365–377 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.01.2023
Отримано після доопрацювання 17.02.2023
Прийнято до друку 24.02.2023*